

ואולם מהר"ל מפראג כתב: 'ולא שהיו אומרים שירה בחתוך לשון ודבור, רק הליכתם בדרך הישר כדכתיב 'ישירה' – הוא בעצמו השירה. וחולקים מה מורה השיר הזה...'. וכיו"ב הביאו בשם הראב"ד. ואינו תח"י.

וע' בהשמטות שבסוף חידושי הריטב"א לע"ז – שכתב בענין מה שאמרו (לעיל יז) על ההרים והגבעות ושמים וארץ שאמרו 'עד שאנו מבקשים...' – לא שהם מבקשים ממש, אלא האדם האומר, הוא זה שאמר כן עבורם, כאילו היה להם פה, כך היו משיבין. וכתב, שכעין זה מצינו בכמה מקומות, לא שהם מדברים ומשיבים אלא מסברא אנו אומרים שאם היו מדברים, היו משיבים כן – 'ותאמר להם הגפן החדלתי...'. וכן פרק שירה שהחיות מקלסין בו – לא שהם אומרים כלום, אלא סברא היא שאם היה להם פה לדבר – יש להם לומר כך וכך. עכ"ד. אלא שכאן שונה, שהרי נחלקו חכמים בדבר מה היו אומרים, כמוש"כ בעצמו.

ר'ב אשי מתני לה להא דר' יצחק אהא: ויהי בנסע הארון ויאמר משה, קומה ה'. ישראל מאי אמרו, אמר ר' יצחק: רוני רוני השיטה... –

'מנהג אשכנז לשיר בניגון שמחה פרשת המסעות בפר' מסעי וסדר המחנות שבפר' בהעלותך. ונראה שמקורו מגמרא מפורשת בע"ז כד ע"ב שהובאה שם השירה המפורסמת במסורת: שירת 'רוני רוני השיטה...'. שירת השבח לארון הקודש ששרו הפרות כביכול בזמן שהשיבו ארון הקודש מארץ פלישתים. ושם שרב אשי שנה שירה זו לא על אותו מעשה אלא על הפסוק ויהי בנסע הארון ויאמר משה קומה ה', וישראל מה אמרו, מה היו עונים אחרי משה, אותה שירה – רוני רוני השיטה. ואם כן, כל מסעות כשהתפלל משה קומה ה', ענו ישראל שירה זו בכל מסע ומסע בשמחה ושירה. והנה מכאן ברור שמנהגנו ביסודות קדושים תקועים' (עלה יונה עמ' שח).

דף כה

והיכא רמיזא? יהודה אתה יודוך אחיך ידך בערף איביך, ואיזו היא מלחמה שצריכה יד כנגד עורף, הוי אומר זו קשת' – נראה מפרש"י שהעורף מוסב על היורה, שמביא את ידו כנגד ערפו כדי לירות. ויש מפרשים כפשוטו של מקרא; היורה בקשת, ידו מכוונת לעורף האויב. שלא כחרב שדרכה במלחמת פנים בפנים בקירוב, השימוש בקשת הוא לערפו של האויב כאשר הוא בורח ומתרחק] (עפ"י מהרש"א ומהר"י שפירא).

ויאמר ללמד בני יהודה קשת, הנה כתובה על ספר הישר. מאי ספר הישר? אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן: זה ספר אברהם יצחק ויעקב... זה ספר משנה תורה... זה ספר שופטים... – פרש מהר"ל ז"ל: ה'קשת' מורה על שני דברים; על שיא גבורת המלחמה – שהחץ הולך במהירות ובכח ולמרחק יותר משאר כלי זין, [ואף השפופרת שיש בזמן הזה, אע"ג שהולך יותר במהירות – דבר זה אין פועל העושה זה, ואין זה גבורת מלחמה, אבל גבורת מלחמה נראה בקשת שהולך מחמת פעולת בעל המלחמה]. ועוד מסמלת ה'קשת' כח נבדל בלתי גשמי, שאין לו מגבלות של זמן ומקום, שהרי היורה עומד כאן והורג במקום אחר, [כמבואר בכמה מקומות בדרוז"ל, שהמשילו את כח הלשון לחץ ההורג למרחוק]. וראויה אותה מלחמה לבני יהודה דוקא, כי נקרא יהודה על שמו של הקב"ה. וכל אחד מן החכמים פרש לפי דרכו ענין אחד אשר בגללו ובזכותו עושים ישראל מלחמת גבורה

באויביהם ונוצחים; אם בכח האבות, אשר כל עניניהם והנהגותיהם היו בנסים, וכחם נבדל ונעלה מכח הטבע, ולכך הוא משול לחץ; אם בכח התורה שנתן השי"ת לישראל, שהיא שכל אלקי נבדל ועל-טבעי. וזהו ענין ספר 'משנה תורה' שעליו כתוב וכתב לו ספר משנה התורה הזאת והיתה עמו כל ימי חייו; אם בכח שמו הגדול, שעל זה מורה ספר שופטים, שלא היה מלך בימים ההם ולא היתה מלחמתם בכח בשר ודם שמנהיגם, אלא היו מנצחים בכח שמו הגדול ולמען שמו עשה, כדכתיב בכל ספר שופטים.

המהרש"א הקשה מדוע ספר דברים דוקא נקרא 'ספר הישר', אם משום שכתוב בו 'הטוב והישר', הלא מלת 'הישר' נאמרה בעוד מקומות בתורה. ע"ש. ולדברי המהר"ל הנ"ל נראה שבעצם הכוונה לכלל התורה, שכתוב בה לעשות הטוב והישר, וכל כולה מצוות ומשפטים ישרים, אלא ש'ספר הישר' משמעו ספר אחד שהוא כלל התורה, וזהו משנה תורה שהוא תמצית התורה כולה.

וצ"ב במה שהביא המהר"ל את 'משנה תורה' דכתיב במלך, והלא אין הכוונה שם לספר דברים אלא כותב ספר תורה נוסף לעצמו, ומה שייכותו לכאן – ושמא י"ל שפשט הכתוב מורה שאע"פ שצריך לכתוב לו ספר שלם, עיקר הגייתו ועסקו של המלך הוא בספר דברים, הכולל רוב מצוות התורה ושאר דברי מוסר של עשית הטוב והישר. ועל ספר זה נאמר ביחוד 'היתה עמו'.

דר' יוחנן אומר: שוק ואליה. מאי והעליה – דמסמכא שוק לאליה. ורבי אלעזר אומר: שוק וחזה, מאי והעליה – דמחית לה לחזה עליוה דשוק' – הפוסקים השמיטו דין זה, שהחזה צריך להיות ממעל לשוק בשעת התנופה. וכתב הגר"ח קניבסקי שליט"א (במענה לשאלה זו), בטעם הדבר: 'פלוגתא דר' יוחנן ור"א היא, והלכה כר' יוחנן'.

(ע"ב) 'מאי בינייהו? איכא בינייהו אשה חשובה...' – הרי"ף והרמב"ם השמיטו חילוקים אלו. ופרש בבית יוסף (יו"ד קג) שסתמו לאסור מפני שפסקו כרב אידי בר אבין דתניא כוותיה, וכפרו רש"י שלרב אידי לעולם אסור. (וכ"כ הרא"ש במפורש שהלכה כרב אידי דתניא כוותיה. וכ"כ מהרי"ק בסוף שורש קס). ואמנם לפי כל הפירושים, בין לר' ירמיה בין לרב אידי יש ללמוד שאיש מותר לו להתייחד עם העכו"ם כאשר הוא חשוב וקרוב לשלטון, שאין לחוש לשפיכות דמים באופן זה (תורת חיים). ולפירוש התוס', לרב אידי אין חשש יחוד באשה חשובה וקרובה למלכות, לפי שיראים לאונסה, ולשמא תתרצה אין לחוש לדעתו [ורק לר' ירמיה חוששים לכך, אך כאמור הלכה כרב אידי]. ולפי זה – צידד בחזון איש (יו"ד סו) – יש לפרש ענין 'אשה חשובה', שהמלכות תיזקק לתבוע לעלבונה, ואם כן, עתה שהמלכות מקפדת ותובעת עלבון כל אדם, ומענישים את המאנס כמשפטם – יהיה לנו היתר כדין אשה חשובה. ולפי זה גם באיש בין אנשים מותר, מפני אותו הטעם, המסלק חשש שפיכות דמים. אבל יש לומר שכל זה אמור רק כאשר היו נראים בתחילת היחוד, הלכך מתירא העכו"ם שיוודע הדבר, אבל כשלא ראוהו כלל בתחילתו – אינו מתירא, ולכן באיש בין אנשים אסור באופן זה. אבל אשה בין אנשים משמע שאף בכגון זה מותר, שהרי מתירא לאונסה שמא יענש על פיה הגם שאין עדים בדבר [ולהריגתה אין חשש לרב אידי, שכלי זיינה עליה].

מאידך יש לפרש ענין 'אשה חשובה' – שמקורבת למלכות ויענשו על פי דבריה שתגד להם בסתר, אך אינו מתירא שתקבול עליו בפרהסיא לפני המשפט, וסמוך ובטוח שתסתיר קלונה. ולפי זה אין היתר עתה [אלא בבריאה שאינה מתיראת מפני האונס – ע' תוס']. וע"ע שם שנשא ונתן בדבר ולא הכריע בהחלט. א. במה שעתה אין חשש שפיכות דמים כל שראו תחילת יחודם – כן נראה מדברי המהרש"א להלן כו. בבאור דברי התוס' שם (ד"ה עובדת).

ב. לפרש"י יש מקום לומר שאשה בין הנשים אסורה גם לרב אידי, מחשש שפיכות דמים, כי סברת 'כלי זיינה עליה' לרש"י, אינה שייכת אלא באשה בין אנשים. – כן צידד הש"ך ביו"ד קנג סק"ג, ודלא כבית יוסף.

ככתבם וכלשונם

'מאי ספר הישר? אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן: זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים, שנאמר תמות נפשי מות ישרים' –

'יש להבין הטעם למה קרא בלעם את אבותינו בשם 'ישרים' ביחוד, ולא 'צדיקים' או 'חסידים' וכדומה? וגם למה מכונה זה הספר ביחוד בכנוי 'ישרים', ובלעם התפלל על עצמו שיהא אחריתו כמו בעלי זה הכנוי?

והענין, דנתבאר בשירת האזינו על הפסוק הצור תמים פעלו וגו' צדיק וישר הוא דשבח 'ישר' הוא נאמר להצדיק דין הקב"ה בחורבן בית שני שהיה דור עקש ופתלתל, ופירשנו שהיו צדיקים וחסידים ועמלי תורה, אך לא היו ישרים בהליכות עולמים, על כן, מפני שנאת חנם שבלבם זה את זה חשדו את מי שראו שנוהג שלא כדעתם ביראת ה', שהוא צדוקי ואפיקורס, ובאו על ידי זה לידי שפיכות דמים בדרך הפלגה ולכל הרעות שבעולם עד שחרב הבית, ועל זה היה צדוק הדין, שהקב"ה ישר הוא ואינו סובל צדיקים כאלו אלא באופן שהולכים בדרך הישר גם בהליכות עולם ולא בעקמימות אע"ג שהוא לשם שמים, דזה גורם חרבן הבריא והריסות ישוב הארץ.

וזה היה שבח האבות, שמלבד שהיו צדיקים וחסידים ואוהבי ה' באופן היותר אפשר, עוד היו ישרים, היינו שהתנהגו עם אומות העולם אפילו עובדי אלילים מכוערים, מ"מ היו עמם באהבה וחשו לטובתם באשר היא קיום הבריא, כמו שאנו רואים כמה השתטח אברהם אבינו להתפלל על סדום, אע"ג שהיה שנה אותם ואת מלכם תכלית שנאה עבור רשעתם כמבואר במאמרו למלך סדום, מכל מקום חפץ בקיומם... והיינו ממש כאב המון גוים – שאע"ג שאין הבן הולך במישרים מ"מ שוחר שלומם וטובו... וכן ראינו כמה נח היה יצחק אבינו להתפייס ממשנאיו... ויעקב אבינו, אחר שהיטב חרה לו על לבן שידע שביקש לעקרו לולי ה', מ"מ דבר עמו דברים רכים... וכן הרבה למדנו מהליכות האבות בדרך-ארץ, מה ששייך לקיום העולם המיוחד לזה הספר שהוא ספר הבריא. ומשום הכי נקרא כמו כן 'ספר הישר' על מעשה אבות בזה הפרט.

ובלעם בשעת רוח הקדש לא היה יכול להתפלא על רוע מעשיו שאינו צדיק וחסיד כאברהם יצחק ויעקב, אחרי שהוא נביא אומות העולם, וראשו במקור הטומאה, אכן התפלא על רוע הילוכו בדרך ארץ, שאם שראוי היה לו לשנוא את ישראל תכלית שנאה באשר שהמה בני אברהם יצחק ויעקב וראשם במקור הקדושה, אבל מ"מ לא היה ראוי לפניו לבקש לעקר אומה שלימה, ואינו דרך ישרה בקיום העולם, ועל זה צעק תמות נפשי מות ישרים – היינו מקיימי הבריא (מתוך הקדמת הנצי"ב לספרו העמק דבר – בראשית).

עוד על מדת האהבה לכל בני האדם באשר הם – ע' בספר הברית (למקובל הר"פ מקראקא); מדות הראיה – 'אהבה'.

'אשה כלי זיינה עליה' – ... וכל מה שמחשבין לפי הנפשות (כהוצאות חומה וכדומה, לבטחון אנשי העיר מהאויב) – נראה דאנשים ונשים וטף שוים בדבר, דלכולהו אית להו סכנת נפשות.

ואף על גב דאמרין פרק אין מעמידין אשה כלי זיינה עליה, ופרש האשירי שם, משום דהאשה אומללה ושפלה ואינה בת מריבה אין מתקנאים בה ואין הורגין אותה – רש"י לא פירש כן אלא פירש דכלי זיינה

עליה לפי שמאנסין אותה לזנות ולכך בטוחה היא מן ההריגה. ולפי זה בתרי גווני היא בסכנה – חדא משום ערוה וחדא משום סכנת נפשות, דאיכא צנועות דמסרי נפשיהו, ונהי נמי דסברת אשירי אמת היא, דהא חזינן כמה עיירות שנלכדו בזרוע ושנהרגו האנשים, ובנשים לא שלטו ידם, מכל מקום גם סברת רש"י אמת, שיש לחוש לאונס הזנות, ואפילו אותן שאינן צנועות דלא מסרו נפשיהו, מכל מקום שמץ לעז טובא הוא להן. ובטף נמי הסכנה ברורה שמא יחטפום כדי להעבירם לדתם' (מתוך תרומת הדשן שמה).

דף כו

'אתו כולוהו תבעו שמתיהו' – וחזרו בתשובה כהוגן, שאם לא כן אין להתיר להם הנידוי (תוס' חכמי אנגליה).

'עובדת כוכבים לא תיילד את בת ישראל' – ואם היא חכמה ומקצועית – מותר, שאינה רוצה להרע מומחיותה, וכדרך שאמרו להלן (כו.). ברופא מומחה (עפ"י ריטב"א מהירושלמי).
אע"פ שבמסקנא להלן לא קיימא אוקימתא דרופא מומחה – מעצם הסברא הרי לא חזרו וכדאמר ר' יוחנן, הלכך מסתבר שגם לר' מאיר מותר.

'וחכמים אומרים: עובדת כוכבים מניקה את בנה של בת ישראל בזמן שאחרות עומדות על גבה אבל לא בינו לבינה' – והיינו הך ששנינו במשנתנו שמניקה בנה של ישראל ברשותה, שכל שהוא ברשותה – אחרים עומדים על גבה קרינא בה, שהרי ישראל יוצא ונכנס והיא יראה להזיק (שו"ת הרשב"א ח"א קא. ועתוס'; מהרש"א ומשמרות כהונה).

'כי אופיא דנהרא' – רוחב הנהר. כלומר דם רב שפכתי.

'סבר רב יוסף למימר, אולודי עובדת כוכבים בשבתא בשכר שרי, משום איבה. אמר ליה אביי: יכלה למימר לה, דידן דמינטרי שבתא מחללינן עליהו, דידכו דלא מינטרי שבתא – לא מחללינן'
– כתב הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בתשובה (או"ח ח"ד ט):

'ברור ופשוט שהתירוץ דאמר אביי בע"ז דף כ"ז ע"א דיכולין לומר דידן דמינטרי שבתא מחללינן... – לא תקבל תשובה כזו במדינות שלנו, לא אצל החולים וקרוביהן ולא לראשי המדינה...', ובזמנינו ודאי יש חשש איבה חמורה, העלולה לסכן נפשות – אם הרופא שקראוהו להציל חיי נכרי בשבת, יימנע ולא יציל. הלכך מותר לו לרפא אף שיעשה מלאכות גמורות מדאורייתא [וכדברי החתם סופר בתשובה י"ד קלא; חו"מ קצד. והובא בפתחי תשובה י"ד קנד, ב]. וכמדומה שהיום יש לחוש לאיבה ולסכנה בכל מקום. ותמה שם על דברי המשנ"ב (של סק"ח) שכתב שאין לחלל שבת עבור נכרי [ובהערה כתב שהדברים אמורים על מדינת אנדיא], עכ"ד. – 'הא ברוסלנאד בעיירות הקטנות שהיה רק רופא אחד לכל הסביבה, הרי ודאי ברור אם לא היה הולך לרפאות את העכו"ם היה ברור שהיו הורגין אותו בטענתם שגרם מיתה לבנם ובתם וכדומה, וגם שופטי המדינה לא היו מענישין אותם כל כך...'. וגם מצד פרסום הדבר בכלי התקשורת, עלול הדבר להגיע לידי הסתה ושנאה עד כדי רציחה – 'לכן פשוט שבזמננו יש לדון זה כסכנה ממש, ויש להתיר כשנודמן זה'.